SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(2)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

UO‘K 378.147:371.13

“O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASI DOIRASIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING O‘Z-O‘ZINI RIVOJLANTIRISHINI TA’MINLASHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Sattorova Nargiza

Samarqand davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi ustuvor vazifalari kontekstida bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishini ta’minlashning pedagogik shart-sharoitlari nazariy jihatdan asoslangan. Gumanistik psixologiya, o‘z-o‘zini boshqaruvchi ta’lim, refleksiv amaliyot va tajriba orqali o‘rganish nazariyalari hamda mahalliy pedagogik tadqiqotlar tahlili asosida “o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirish” tushunchasining mazmuni aniqlashtirilgan. Tadqiqot natijasida bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq beshta pedagogik shart — motivatsion-qadriyatli, mazmuniy-metodik, raqamli-axborot, refleksiv-baholash va amaliy-faoliyatli shartlar tizimi taklif etilgan hamda ularni oliy pedagogik ta’lim jarayonida amalga oshirish vositalari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, pedagogik shart-sharoit, kasbiy kompetentlik, mustaqil ta’lim, refleksiya, raqamli ta’lim muhiti, ta’lim sifati.

Аннотация. В статье теоретически обоснованы педагогические условия обеспечения саморазвития будущих учителей в контексте приоритетных задач стратегии «Узбекистан — 2030». На основе анализа гуманистической психологии, теорий самонаправляемого обучения, рефлексивной практики и обучения через опыт, а также отечественных педагогических исследований уточнено содержание понятия «профессиональное саморазвитие». Предложена система из пяти взаимосвязанных педагогических условий — мотивационно-ценностного, содержательно-методического, цифрово-информационного,

рефлексивно-оценочного и практико-деятельностного — и определены средства их реализации в процессе высшего педагогического образования.

Ключевые слова: будущий учитель, саморазвитие, педагогические условия, профессиональная компетентность, самостоятельное обучение, рефлексия, цифровая образовательная среда, качество образования.

Abstract. The article provides a theoretical justification of the pedagogical conditions for ensuring the self-development of pre-service teachers in the context of the priority objectives of the “Uzbekistan — 2030” strategy. Drawing on humanistic psychology, theories of self-directed learning, reflective practice and experiential learning, as well as national pedagogical research, the content of the concept of “professional self-development” is clarified. A system of five interrelated pedagogical conditions — motivational-axiological, content-methodological, digital-informational, reflective-evaluative and practice-oriented — is proposed, and the means of implementing them in higher pedagogical education are identified.

Keywords: pre-service teacher, self-development, pedagogical conditions, professional competence, independent learning, reflection, digital learning environment, quality of education.

Bugungi kunda ta’lim tizimi raqamli texnologiyalar, yangi o‘qitish paradigmalari va mehnat bozorining o‘zgaruvchan talablari ta’sirida tub o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchidan faqat o‘z fanini puxta bilish emas, balki kasbiy faoliyati davomida uzluksiz o‘rganish, yangiliklarni tanqidiy idrok etish va o‘z amaliyotini muntazam takomillashtirib borish talab etiladi.

“O‘zbekiston — 2030” strategiyasida har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlar yaratish, ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar salohiyatini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan [1]. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda ham uzluksiz ta’lim va pedagog xodimlarning malakasini muntazam oshirib borish ta’lim tizimining asosiy tamoyillaridan biri sifatida

mustahkamlangan [2]. Mazkur vazifalarning amalga oshishi ko‘p jihatdan islohotlarni bevosita hayotga tatbiq etuvchi o‘qituvchiga bog‘liqdir.

Kasbiy faoliyat davomidagi uzluksiz rivojlanishga tayyorlik esa talabalik davrida shakllanadi. Biroq amaliyotda bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil o‘rganishi ko‘pincha o‘quv dasturi talablarini bajarish bilan cheklanib qolayotgani, refleksiv ko‘nikmalar va o‘z-o‘zini rivojlantirishga ichki motivatsiya yetarli darajada shakllanmayotgani kuzatiladi. Bu esa o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayonini oliy ta’lim muassasasi tomonidan maqsadli va tizimli qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirishini ta’minlashning pedagogik shart-sharoitlarini nazariy jihatdan asoslash. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi. Jumaldan “o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirish” tushunchasining mazmunini ilmiy adabiyotlar asosida aniqlashtirish; ushbu jarayonga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish; pedagogik shart-sharoitlar tizimini ishlab chiqish va ularni amalga oshirish vositalarini belgilash.

O‘z-o‘zini rivojlantirish muammosi psixologiya va pedagogikada turli nazariy yondashuvlar doirasida o‘rganilgan. A. Maslouning gumanistik nazariyasida o‘zini namoyon qilish (self-actualization) ehtiyoji shaxs motivatsiyasining oliy darajasi sifatida talqin etiladi [3]. Ushbu yondashuv o‘z-o‘zini rivojlantirishning asosiy manbai tashqi talab emas, balki shaxsning ichki ehtiyoji ekanligini ko‘rsatadi.

M.Noulz o‘z-o‘zini boshqaruvchi ta’lim (self-directed learning) konsepsiyasida kattalar ta’limini shaxsning o‘z o‘quv ehtiyojlarini aniqlashi, maqsad qo‘yishi, resurslarni tanlashi va natijalarni baholashi jarayoni sifatida tavsiflaydi [4]. B. Zimmerman esa o‘z-o‘zini boshqaruvchi o‘rganishni rejalashtirish, bajarish va o‘z-o‘zini refleksiya qilish bosqichlaridan iborat tsiklik jarayon sifatida asoslaydi [7]. Bu qarashlar talabada maqsad qo‘yish va o‘z faoliyatini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

D.Shyon “refleksiv amaliyotchi” konsepsiyasida mutaxassisning kasbiy o‘sishi faoliyat jarayonida va undan keyin o‘z harakatlarini tahlil qilish orqali ro‘y berishini asoslagan [5]. K. Zeichner va D. Liston bu g‘oyani o‘qituvchilar tayyorlash amaliyotiga tatbiq etib, refleksiyani pedagogik ta’limning markaziy komponenti sifatida ko‘rib chiqadi [10]. D. Kolbning tajriba orqali o‘rganish modeli esa aniq tajriba, refleksiv kuzatish, mavhum konseptuallashtirish va faol eksperimentlash bosqichlarining uzviyligini ko‘rsatib, nazariy bilimni amaliyot bilan bog‘lash zarurligini ta’kidlaydi [6].

Rus pedagogikasida V.I.Andreyev o‘z-o‘zini rivojlantirishni shaxsning o‘z-o‘zini bilish, o‘z-o‘zini belgilash, o‘z-o‘zini boshqarish va o‘z-o‘zini takomillashtirish jarayonlari birligi sifatida talqin etadi [11]. V.A. Slastenin va hammualliflar esa o‘qituvchining kasbiy shakllanishini pedagogik faoliyatga kasbiy-shaxsiy tayyorgarlikning uzluksiz jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi [12].

O‘zbek pedagogikasida R.Mavlonova va hammualliflar o‘qituvchi shaxsining kasbiy sifatlari va uning tarbiyaviy ta’sirini [13], N.N. Azizxo‘jayeva esa pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishda o‘qituvchining o‘z ustida ishlashi muhimligini asoslagan [14].

Xalqaro tadqiqotlar ham ushbu yo‘nalishning dolzarbligini tasdiqlaydi. L. Darling-Hammond va hammualliflar samarali kasbiy rivojlanish dasturlarining asosiy belgilari sifatida faol o‘rganish, hamkorlik, namunaviy amaliyot, murabbiylik (kouching) va refleksiya uchun vaqt ajratishni ko‘rsatadi [8]. OECD tomonidan o‘tkazilgan TALIS 2018 tadqiqoti esa o‘qituvchilarni “umrbod o‘rganuvchilar” sifatida qo‘llab-quvvatlash ta’lim sifatining muhim omili ekanini qayd etadi [9].

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda o‘z-o‘zini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari va umumiy tamoyillari yetarlicha yoritilgan. Biroq “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi talablari va raqamli ta’lim muhiti sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishini ta’minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni yaxlit tizim sifatida asoslash masalasi hali to‘liq o‘rganilmagan.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va tizimli yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida quyidagi nazariy metodlardan foydalanildi: normativ-huquqiy hujjatlar tahlili (strategiya va qonunchilik hujjatlari); psixologik-pedagogik adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish; tahlil va sintez, umumlashtirish hamda pedagogik modellashtirish. Pedagogik shart-sharoitlar o‘z-o‘zini rivojlantirishning motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlariga muvofiq ravishda aniqlandi.

Adabiyotlar tahlili asosida bo‘lajak o‘qituvchining o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirishi quyidagicha ta’riflandi: bu — talabaning kasbiy maqsadlarini anglagan holda o‘z bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlarini mustaqil rejalashtirish, takomillashtirish va baholashga qaratilgan ongli, maqsadli va uzluksiz faoliyatidir. Ushbu ta’rif o‘z-o‘zini rivojlantirishning to‘rtta komponentini ajratish imkonini beradi: motivatsion (ichki ehtiyoj va kasbiy maqsad), kognitiv (bilimlarni mustaqil kengaytirish), faoliyatli (bilimlarni amaliyotda qo‘llash) va refleksiv (o‘z faoliyatini tahlil va baholash).

Mazkur komponentlarga muvofiq ravishda bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishini ta’minlovchi beshta o‘zaro bog‘liq pedagogik shart aniqlandi (1-jadval).

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

1-jadval. Bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishini ta’minlashning pedagogik shart-sharoitlari

Pedagogik shart	Mazmuni	Amalga oshirish vositalari
1. Motivatsion-qadriyatli	Kasbga ichki motivatsiya, pedagogik qadriyatlar va kasbiy maqsadni anglash	Kasbiy yo‘naltiruvchi suhbatlar, “Men qanday pedagog bo‘lmoqchiman?” mavzusida esse, ustoz-shogird tizimi
2. Mazmuniy-metodik (mustaqil o‘rganish muhiti)	Mustaqil ta’lim va tadqiqot topshiriqlarini o‘quv jarayoniga tizimli kiritish	Loyiha va keys topshiriqlari, mini-tadqiqotlar, kasbiy-ilmiy to‘garaklar
3. Raqamli-axborot	Elektron resurslar, onlayn platformalar va sun’iy intellektdan ongli, maqsadli foydalanish	Raqamli portfolio, ochiq onlayn kurslar, axborot savodxonligi va SI etikasi bo‘yicha treninglar
4. Refleksiv-baholash	O‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolardan saboq chiqarish, o‘sish dinamikasini kuzatish	Refleksiv kundalik, shaxsiy rivojlanish rejasi, o‘zaro baholash (peer-review)
5. Amaliy-faoliyatli	Nazariy bilimlarni real ta’lim muhitida sinash	Dars kuzatuvi, mikroo‘qitish, maktablar bilan hamkorlik, pedagogik amaliyot tahlili

Birinchi shart — motivatsion-qadriyatli. Maslou va Andreyev qarashlariga ko‘ra, o‘z-o‘zini rivojlantirishning asosi ichki ehtiyojdir [3; 11]. Shu bois talabada kasbga qiziqish, o‘qituvchilik kasbini tanlash sabablarini anglash va kelajakdagi kasbiy obrazini shakllantirish birlamchi vazifa hisoblanadi. Tashqi nazorat bilan qo‘llab-quvvatlanmagan motivatsiya barqaror bo‘lmagani uchun bu shart qolgan barcha shartlarning samaradorligini belgilaydi.

Ikkinchi shart — mazmuniy-metodik. Noulz konsepsiyasiga muvofiq [4], talabaga faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki tadqiqot olib borish, savol qo‘yish va o‘z pozitsiyasini asoslash imkonini beruvchi o‘quv muhiti zarur. Bunga mustaqil ta’lim topshiriqlarini reproduktiv xarakterdan tadqiqot va loyiha xarakteriga o‘tkazish, kasbiy-ilmiy to‘garaklar faoliyatini tashkil etish orqali erishiladi.

Uchinchi shart — raqamli-axborot. Elektron kutubxonalar, ochiq onlayn kurslar va sun’iy intellekt vositalari o‘z-o‘zini rivojlantirish imkoniyatlarini keskin kengaytiradi. Biroq bu vositalar mustaqil fikrlashning o‘rnini bosmasligi uchun talabalarda axborot savodxonligi, manbalarni tanqidiy baholash va sun’iy intellektdan akademik halollik doirasida foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish lozim.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

To‘rtinchi shart — refleksiv-baholash. Shyon, Zeichner va Liston, shuningdek, Zimmerman tadqiqotlari refleksiyani kasbiy o‘sishning asosiy mexanizmi sifatida ko‘rsatadi [5; 7; 10]. Shu nuqtai nazardan, har bir talaba tomonidan **shaxsiy rivojlanish rejasi** tuzilishi (o‘qiladigan adabiyotlar, egallanadigan ko‘nikmalar, muddatlar va natija mezonlari), refleksiv kundalik yuritilishi va o‘zaro baholash amaliyoti joriy etilishi maqsadga muvofiq. Bunda xato rivojlanish manbai sifatida qaraladigan psixologik xavfsiz muhit yaratilishi muhim.

Beshinchi shart — amaliy-faoliyatli. Kolb modeliga ko‘ra [6], nazariy bilim amaliy tajriba va uning tahlili orqali mustahkamlanadi. Shu bois pedagogik amaliyot faqat kurslarning yakuniy bosqichi bilan cheklanmasligi, balki o‘quv jarayoni davomida dars kuzatuvi, mikroo‘qitish va tajribali o‘qituvchilar bilan hamkorlik shaklida muntazam tashkil etilishi lozim. Oliy ta’lim muassasalari va umumta’lim maktablari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash bunga zamin yaratadi.

Taklif etilgan shartlar alohida emas, balki yaxlit tizim sifatida amal qiladi: motivatsion shart jarayonni boshlab beradi, mazmuniy-metodik va raqamli-axborot shartlar uning resursini ta’minlaydi, amaliy-faoliyatli shart tajriba manbai bo‘ladi, refleksiv-baholash sharti esa tajribani kasbiy o‘sishga aylantiradi va yangi maqsadlar qo‘yishga undaydi. Bu Darling-Hammond va hammualliflar tomonidan ajratilgan samarali kasbiy rivojlanish belgilari bilan ham mos keladi [8].

Shuni ham ta’kidlash lozimki, o‘qituvchining kasbiy fazilatlari faqat akademik bilimlar bilan cheklanmaydi. Sabr-toqat, empatiya va o‘quvchilarga nisbatan e’tiborlilik kabi shaxsiy sifatlar o‘qituvchining tarbiyaviy ta’sirini belgilaydi [13]. Shu sababli o‘z-o‘zini rivojlantirish dasturlari kasbiy-shaxsiy sifatlarni rivojlantirishni ham qamrab olishi kerak. Bundan tashqari, xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim muhiti hamda qadriyatlarimizga moslashtirish ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Bo‘lajak o‘qituvchining o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirishi motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlardan iborat ongli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u “O‘zbekiston — 2030” strategiyasida belgilangan ta’lim sifatini oshirish vazifalarini amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

2. Ushbu jarayonni ta’minlash uchun motivatsion-qadriyatli, mazmuniy-metodik, raqamli-axborot, refleksiv-baholash va amaliy-faoliyatli pedagogik shartlar tizimi zarur. Ularning samaradorligi alohida-alohida emas, balki o‘zaro uyg‘unlikda amalga oshirilganda ta’minlanadi.

3. Amaliy tavsiyalar sifatida oliy pedagogik ta’lim muassasalarida talabalarning shaxsiy rivojlanish rejasi va raqamli portfoliosini joriy etish, kasbiy-ilmiy to‘garaklar tashkil etish, maktablar bilan hamkorlikda muntazam dars kuzatuvi va mikroo‘qitishni yo‘lga qo‘yish hamda o‘zaro baholash amaliyotini qo‘llab-quvvatlash taklif etiladi.

Kelgusi tadqiqotlarda taklif etilgan pedagogik shart-sharoitlarning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali empirik tekshirish, shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishga tayyorligini baholash mezonlari va diagnostik vositalarini ishlab chiqish rejalashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “«O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

3. Maslow A.H. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1954. — 411 p.

4. Knowles M.S. Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers. — New York: Association Press, 1975. — 135 p.

5. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983. — 374 p.

6. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. — 256 p.

7. Zimmerman B.J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory Into Practice. — 2002. — Vol. 41, No. 2. — P. 64–70.

8. Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. — Palo Alto, CA: Learning Policy Institute, 2017. — 64 p.

9. OECD. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. — Paris: OECD Publishing, 2019. — 216 p.

10. Zeichner K.M., Liston D.P. Reflective Teaching: An Introduction. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. — 104 p.

11. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. — 2-е изд. — Казань: Центр инновационных технологий, 2000. — 608 с.

12. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Академия, 2002. — 576 с.

13. Mavlonova R., To‘rayeva O., Holiqberdiyev K. Pedagogika. — Toshkent: O‘qituvchi, 2001. — 512 b.

14. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU, 2003. — 174 b.